

8. Цебржинський О. І. Деякі механізми старіння / О. І. Цебржинський. – Полтава: Полімет, 2012.
9. Чеботар Л. Д. Фізіологія вищої нервової діяльності / Л. Д. Чеботар, О. І. Цебржинський. – Миколаїв: МНУ ім. В.О.Сухомлинського, 2013.
10. Эфроимсон В. П. Гениальность и генетика / В. П. Эфроимсон. – М. : Русский мир, 1998.

УДК 378.22:016:[811.161.2](712)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ НАВЧАННЯ ФОНЕТИКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ СЛОВЕСНОСТІ: СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА РЕТРОСПЕКЦІЮ

Кузнецова Г.П.

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

Актуальність. Сучасна теорія і методика навчання української мови майбутніх учителів-словесників не є цілісно обґрунтованою й науково виваженою без психологічного підґрунтя. Аналіз лінгвістичних, психологічних, лінгводидактичних, психолінгвістичних джерел з досліджуваної проблеми (праці Ахманової С., Білецького А., Біляєва О., Булахівського, Білодіда І., Виготського Л., Зимньої І., Карамана С., Олійника І., Пентилюк М., Синиці І., Щерби Л. та інших) дає підстави для висновку, що психолого-педагогічні основи навчання мови, і фонетики зокрема, здебільшого простежуються на сторінках методик викладання української мови в загальноосвітній школі, гімназії (Біляєв О., Бакум З., Караман С., Пентилюк М.). Варто зацентувати увагу на ґрунтовних науково-методичних працях, у яких розкрито теоретичні і практичні аспекти методики викладання української мови у вищих педагогічних навчальних закладах (О. Потапенко, О. Семенов, Н. Дейниченко, В. Дороз). Однак у відомих джерелах досліджувана нами проблема порушується хіба що частково, переважно в загальнопедагогічному плані. Наукові доробки із сучасної української літературної мови для студентів філологічних факультетів (Брицина О., Грищенко А., Карпенко Ю., Пентилюк М., Ющук І. та інші) фонологічний мовний рівень розглядають на засадах акустичних, анатомо-фізіологічних, мовознавчих ознак. Водночас у вітчизняній лінгвістиці, лінгводидактиці бракує наукових праць, у яких обґрунтовувалася б психологічна основа навчання фонетики майбутніх учителів української мови і літератури відповідно до запитів сучасного суспільства з опертям на ретроспекцію проблеми.

З огляду на це метою публікації є з'ясування вагомості психологічного чинника у формуванні фонетичної компетентності майбутнього вчителя української мови та літератури в контексті часових опозицій «діахронія-синхронія».

Результати теоретичного аналізу проблеми. Фонетичні одиниці української мови (звуки, фонеми) мають системний характер, їх не можна вивчати, аналізувати і розглядати ізольовано від фонологічної системи мови й від системи мови загалом, оскільки вони є субстанцією й інтенсіоналом мовної структури. І. Білодід зазначає, що «...звуки виступають у мові як матеріальний засіб реалізації найрізноманітніших лексичних і граматичних значень, їх часто називають будівельним матеріалом і для лексики, і для граматики» [1, с.43]. Саме звуки є тими мовними фізичними одиницями, що «становлять ту реальну матеріальну оболонку» (за І. Білодідом), що уможливує існування мови. «У процесі спілкування різні тексти, акти мовлення, будь-яке мовне формулювання думки виражаються, доводяться до відома інших за допомогою звуків, які можуть сприйматися. Усі інші одиниці мови являють собою величини нефізичні, ідеальні і без участі звуків сприйматися не можуть» [3, с.7] (Карпенко Ю.). За В. Гумбольдтом, звуковий лад мови – це сила поштовху духовного начала; це праця духу, потяг до правильного розуміння гармонії і ритму навколишнього, гострота і тонкість слуху, тобто єднання звука і значення. Замкнута система голосних і приголосних української мови «у своїй єдності, гармонійності і законності відкривається у звукових стихіях слова, знаходить відповідні окремішності сприйняття, які характеризують людську чутливість; членороздільний звук як зовнішня форма людської думки залежить від почуття, що хвилює душу, а представлена фізіологічна необхідність змушує душу виражати у звукові характер її внутрішні станів» (за О. Потебнею). У звукові, отже, зафіксовано внутрішній стан людини, її емоції, ставлення до світу, проте набагато глибше, прихованіше, ніж у слові. Йдеться передусім про психологічне сприймання дійсності людиною через мовленнєву діяльність, основою якої є фонетичні явища. І. Бодуен де Куртене з огляду на це писав, що мова має психологічну основу, як одна із функцій людського організму, і в найширшому розумінні цього слова – як результат нервової дії «м'язів і нервів». Сутність людської мови винятково психічна [2]. Уже з огляду на це значення психологічних основ навчання фонетики для цілісного й усвідомленого засвоєння української мови майбутніми учителями-філологами складно переоцінити.

Досліджуване питання потребує й ретроспективного аналізу та відповіді на питання про те, коли психологію зацікавив фонетичний рівень мови, чи, навпаки, коли лінгвісти почали з'ясовувати роль і місце психології, людської психіки у взаємозв'язку плану вираження (фонетика, звукова сторона мови) і плану змісту (семантики) мовлення. Адже, як зазначав О. Смирницький, звукова система мови відображається у свідомості у вигляді звукових образів і, відрізняючись як об'єктивне явище від свого відображення, своєю смисловою стороною безпосередньо існує у свідомості, і тут її справжнє існування і її відображення збігаються [3, с.24]. Аналіз ретроспективних джерел свідчить, що відповіді на означені питання складні, оскільки складним і лише гіпотетично розв'язаним до сьогодні є питання теорій походження самої мови, де наукова «доля» взаємозв'язку фонетики та психології є очевидною. Теорія звуконаслідування, згідно з якою людина імітує як звукові ознаки об'єктів, які називає, так і наслідує звуком не звукові константи денотата, а символічні (звукосимволіка), була розроблена ще стоїками (Діоген Лаертський, Варрон, Августин Блаженний, Секст Емпірик, Амоній). Пізніше означена теорія знайшла відображення у працях Г. Лейбніца, Й. Гердера, В. Гумбольда та інших. Учені доводили існування зв'язку між звуком і значеннями, а також визнавали цей зв'язок природним, біологічним (теорія «фюсей – за природою»). Теорія вигуків як психологічний складник теорії біологічної пояснює походження мови через переживання, емоції, стани, які людина відчувала і які реалізовувались у певних вигуках, рефлексів, викриках (прихильники теорії В. Штейталь, Ч. Дарвін, О. Потєбня). В. Вунт у кінці XIX століття вважав, що спочатку було дві мови – мова жестів (для вираження уявлення) і мова звуків (рухи губів і язика) для вираження почуттів [4, с. 49-50].

Аналіз наукових джерел із досліджуваної проблеми засвідчує, що історичне підґрунтя лінгвістичних основ фонетики, яка сьогодні вивчається на філологічних факультетах вишів, простежується в працях П. Житецького, І. Франка, І. Огієнка, М. Жовтобрюха, Ю. Шевельова, В. Німчука, І. Чепіги, Г. Півторака, Л. Гнатенко, Т. Видайчук та ін. Дослідники звертали увагу на явища формування фонологічної системи української мови й засоби відтворення кириличною графікою звукових особливостей живої мови, на відповідні орфограми у староукраїнських пам'ятках, на варіативність вживання кирилических літер для позначення етимологічних звуків, відзначали певне пристосування традиційного правопису до живомовних особливостей. Праці з історичної фонології, історії

української літературної мови та історії українського правопису створили добрий ґрунт для аналізу, вивчення й засвоєння основ фонетики. Однак психологічні основи навчання фонетики залишаються поза увагою науковців.

Студіювання лінгвістичних, психологічних досліджень вітчизняних і зарубіжних учених (Аванесов Р., Білодід І., Бодуен де Куртене І., Булаховський І., Виготський Л., Грамон М., Єсперсен О., Зиндер Л., Зіверс Е., Курило О., Панов О., Реформатський О., Трубецької М., Синявський М., Ф. де Соссюр, Тоцька Н., Шаумян С., Щерба Л., Якобсон Р. та інших), об'єктом вивчення яких є фонетичні мовні одиниці, роль мови в розвитку людини як особистості, дали підстави для висновку, що до початку XIX століття в європейському мовознавстві не розрізнявали звук і букву. Це, на нашу думку, є одним із чинників того, що майже в усіх працях, де з'ясовуються особливості розвитку школи, освіти, методичних ідей навчання мови у період слов'янського відродження (XV-XVIII ст.), розкрито здебільшого граматичні ознаки мови без взаємозв'язку із психологічними основами їх вивчення.

Звук як явище фізіологічне почали вивчати з середини XIX століття. Простежується неоднорідність поглядів на фонетику як самостійну науку, її підпорядковують фонології, а згодом, на засадах вивчення різниці між фізичними та функціональними властивостями звука, протиставлення звука як «минушого (плинного) фізично-акустичного явища» і фонем як стійкого уявлення про звук, «психічного еквівалента звука» (Бодуен де Куртене І.), об'єднання психічного підходу до вивчення фонем з функціональним (Щерба Л.) право на існування набуває теорія нероздільного співіснування фонетики й фонології на засадах основ психолінгвістики. Означена дискусія й нині триває на сторінках наукових розвідок.

Висновки. Психологічне підґрунтя модусів «фонема-звук», «фонетика-фонологія» потребує подальшого аналізу й вивчення у взаємозв'язку з такими сучасними науками, як психолінгвістика, психофонетика, фоносемантика, і на філологічних факультетах педагогічних вишів зокрема.

Література:

1. Білодід І. Сучасна українська літературна мова. Вступ. Фонетика / І. Білодід. – К.: Вид-во «Наукова думка», 1969. – 436 с.
2. Бодуен де Куртене І. А. Некоторые общие замечания о языкознании и языке // И. А. Бодуен де Куртене. История языкознания XIX – XX вв. в очерках и извлечениях. – М., 1965. – Ч.1.

3. Бондар О. І. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикографія / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець // Навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2006. – 368 с.
4. Кириченко Г. С. Нариси загального мовознавства: навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. навч.з акл.: у 2 ч. / Г. С. Кириченко, С. В. Кириченко, А. П. Супрун; за ред. А. П. Супрун. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», Ч. II: Основні етапи розвитку науки про мову. – 2008. – 224 с.
5. Смирницький А. И. Объективность существования языка / А. И. Смирницький. – М.: МГУ, 1954. – 227 с.

УДК 159.942:37.015.31-057.875

ВАЖЛИВІСТЬ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СТУДЕНТСЬКІЙ МОЛОДІ

Гриньова М.В., Мастюх К.В.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

Актуальність. У сучасній Україні відбуваються глибокі соціально-економічні та духовні зрушення, що сприяють утвердженню людини як найвищої соціальної цінності. Велика увага приділяється різнобічному розвитку здібностей особистості, задоволенню її широких потреб, забезпеченню гармонізації міжособистісних стосунків. Наскільки будуть реалізовані ці завдання на практиці – насамперед залежить від самої особистості, її здатності вільно орієнтуватися в соціальному просторі, бажання саморозвиватися, самовдосконалюватися, самонавчатися і самореалізовуватися.

Життя засвідчує: високий рівень загального інтелекту (IQ) не гарантує його володареві успіху в кар'єрі або щастя в особистому житті. Наприкінці ХХ ст., сформувалася думка, що існує декілька сукупність здібностей, що дають змогу продуктивно взаємодіяти з іншими людьми, – емоційний інтелект (EQ) [5]. На заході існує приказка «IQ дає роботу, а EQ – кар'єру». У сучасному житті недостатньо бути розумним, освіченим, – необхідно мати тверду волю і самовладання, наполегливість, бути комунікабельним і відкритим, вміти співпрацювати в колективі. Отже, завдання освіти в цілому є формування всебічно розвинутої особистості, а головною стратегією стає розвиток емоційного інтелекту студента з метою його ефективної соціальної адаптації та самореалізації.

Результати теоретичного аналізу проблеми. Останнім часом поняття «емоційний інтелект» стало досить широко використовуватися в психологічній літературі. Здатність до розуміння

своїх і чужих емоцій та управління ними є дуже важливою не тільки для успішного життя дорослої людини в сучасному суспільстві. Вже в початковій школі і навіть в дошкільному віці рівень емоційного інтелекту є фундаментом для подальшого становлення особистості людини і багато в чому визначає особливості самосвідомості людини, його ставлення до світу, поведінку і самопочуття серед людей.

Теоретичний аналіз ряду досліджень показав, що формування соціоемоціональної компетентності старших школярів та студентства обумовлено вираженою потребою в емоційному благополуччі та розвитком таких якостей особистості, які сприяють ефективному спілкуванню. Як показують дослідження, успішність взаємодії з оточуючими людьми визначається також рівнем розвитку емоційного інтелекту [6].

На сьогодні найбільш розповсюдженим визначенням концепту «емоційний інтелект» (який було введено П. Селовеєм і Дж. Мейером) є таке: це здібність людини усвідомлювати і визнавати власні почуття і почуття інших, здібність управляти своїми емоціями (які, до речі, не обов'язково викликані сьогоденною взаємодією з оточенням) і емоціями інших людей [2]. Як вважає Д. Гоулмен, надзвичайно важливим є те, що емоційний інтелект є необхідним для самомотивації, для управління своїми емоціями всередині себе і у відношеннях з іншими.

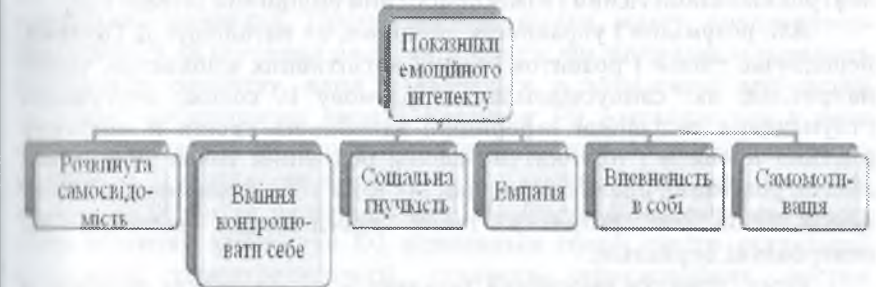

Рис. 1. Показники емоційного інтелекту за Д. Гоулменом

Ці критерії майже збігаються з критеріями соціального інтелекту [1]. І всі науковці сходяться на тому, що емоційний інтелект є формою соціального інтелекту. Але вибрана Д. Гоулменом назва підкреслює значення емоцій в соціальному інтелекті, і, по суті, відображує не стільки здібність управляти емоціями в соціальній взаємодії, скільки здібність до управління власними емоціями, при